

Illés György

Zaklatások egy életen át

Czuczor Gergely
1800-1866

Vannak emberek, akiket hosszú éveken át igazságtalanul üldöz a hatalom. Súlyos terheket cipelt vállain a kiváló költő és nyelvtudós, Czuczor Gergely is. Attól kezdve, hogy bencés szerzetesként Pestre került, s az Akadémia alkalmazottja lett, megállás nélkül zaklatták. Jobbágy-származású volt, és Petőfit megelőzve olyan népdalokat írt, hogy a „népies” költészet megalapítójának kell tekinteni. Vörösmartyval egy időben kezdett balladákat írni („Hunyadi”, „Szondi”). Hazafias verseivel a reformkor célkitűzéseit támogatta.

1835 végén Toldy Ferenc kiadta „Czuczor poetai munkái”-t, s a versek között jócskán akadtak népdalok, enyelgő versek, sőt szerelmi költemények is. Alig jelent meg a könyv, Kovács Tamás főapát már levélben figyelmeztette Czuczort: *Lyrai bíbelődések homályt vetnek a' Szerzőre, főkép ha szerzetes. Azaël miatt, 's mik Urániába – Aurórába szórattak, juta a' Szerzetnek is. Vagynak barátaink, de vagynak Aristarchusaink, kiknek befolyások az egyháziakba nem csekély. Azért szükséges az itthoni censura is.*

Czuczornak két ellensége volt Pesten, akik folyamatosan feljelentették. Az egyik egy Csató Pál nevű gyöngécske író, aki szinte minden magyar író után kémkedett. A másik Dercsik János világi pap, aki Czuczor hajdani tanára volt. Az ok? Az irigység, pénzvágy és ellentétes szellemi, emberi, politikai magatartás. Ezek játszhattak szerepet ebben a furcsa üldöztetésben.

Az árulók szorgalmasan dolgoztak. Pálffy Fidél kancellár 1837. február 25-én értesítette a főapátot: legfelsőbb hely tudomására jutott, hogy Czuczor paphoz nem illő költeményeket adott ki. Világi öltözetben jár, szakállt, bajuszt növesztett, magánházban lakik, vendéglőben

étkezik, kaszinóban és színházban szórakozik. A főapát ismét figyelmeztette a költőt, aki mindent visszautasított védőiratában. Közben könyvét a tiltott könyvek listájára tették, s udvari parancs született a könyv elkobzására, és arra is, hogy Czuczor ezután csak papi-szerzeti cenzúrával írhat.

Írt hát álnéven: Andódi, Ete, Dobokai, Szilágy néven. 1837. május 9-én a kancellár újabb parancsot adott: Czuczornak távoznia kellett Pestről, hogy a szerzetesrend becsületét megmentse a világ előtt. Czuczor öntudatosan nyilatkozott egy levelében: *...ezen hivatalos fillentés, vagy udvariásan szólva, ürügy által sem nem akarom, sem illőnek, sem czélszerűnek nem tartom becsületem védelmezését... El fogom azért kereken és őszintén mondani, mind hivatalosan, mind barátimnak: „Engemet visszamenni kényszerítenek...”*... ezek is csak ürügyek ugyan (korábban említett kifogások), mert valóságos ok a magyarság gyűlölt ügye...

Pálffy újabb levélben már maga is bevallotta az üldözés valódi okait: Czuczor Zrinyi--dolmányban járt, részt vett más vallású egyének lakomáin, ahol a demokratikus és vallásellenes beszédeket tetszéssel hallgatta.

Czuczornak mennie kellett Pestről, s bár Kiss Pál cenzori újraolvasása semmi kivetnivalót nem talált a könyvben, a tiltott listáról nem vették le, csak az elkobzás maradt el. Czuczor Pannonhalmára ment, ahol jószerint fogságban élt: *Engemet a' mi illet szabadon kocsizhatok köröskörül a' falukba és pusztákra, de városokba nem, például Győrbe mert – attentiót gerjeszthetnék!* – írja Toldynak.

1838 tavaszán a győri líceumba nevezték ki tanárnak, majd a győri

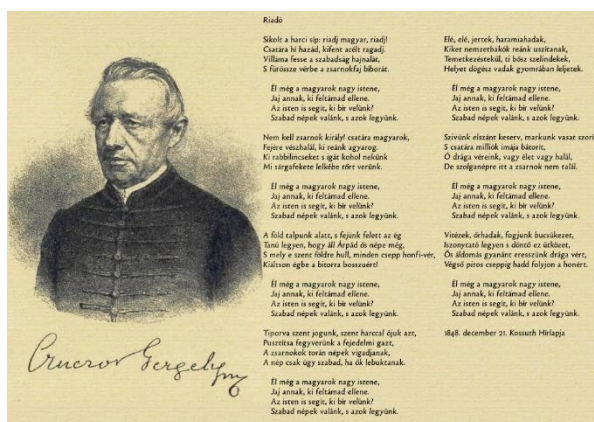

Czuczor és Jedlik Ányos, Győr

királyi akadémiára. Ezt azonban a hatalom nem tűrte, a főapát saját akarata ellenére kénytelen volt elmozdítani, sőt a kancellár 1838. december 19-én kiadta a parancsot: Czuczort bármilyen tanári állásba csak előzetes engedéllyel lehet alkalmazni. Csak 1842. szeptember 29-én született meg a döntés, miszerint ismét alkalmazható tanárnak, de a főapátnak Czuczor életmódját és tetteit ezentúl figyelemmel kell kísérnie. Igaza van első monográfusának,

Koltai Virgilnek: *nem egyszerűen a szerzetes s nem pusztán fegyelmi okok miatt üldöztetik, hanem végig zaklattatik az erős nemzeti érzésű, őszinte magyar.*

A nyugalom néhány évig tartott csupán. A forradalmi események ugyanis a szerzetes-költőre is igen nagy hatással voltak. Egy színházi felszólítás hatására megírta a „Riadó”-t, amely Petőfi „Akasszátok föl a királyokat” című verse mellett valóban az időszak legforradalmibb alkotása. A vers 1848. december 21-én jelent meg Kossuth Hírlapjában, de csakhamar külön ívlapra nyomva is kiadták.

Miután

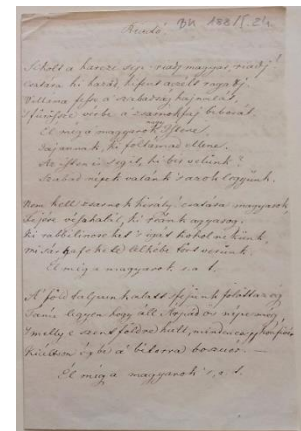
Windischgrätz bevonult Budára, 1849. január 18-án este hét órakor Czuczort elfogták, vasban börtönbe vitték, s a haditörvényszék január 29-én hatévi várfogságra ítélte. Február 2-án az ítéletet kifüggesztették az utcasarkokra is. Windischgrätz halált akart, most

azonban a papi összefogás segített. Néhány részlet az ítéletből:

...jogszerűleg bebizonyított, mikép ő a Kossuth című magyar hírlapjában (!) múlt év december 21-én kiadott 149. számában egy tőle szerkesztett „Riadó” cím alatti költeménye iktattatott be, mellyben honfitársait, magyarokat a király és a cs.k. sereg elleni fegyveres fellázadásra a legdühösb kifejezések által felbuzdítani nem átallotta... Annál fogva ő ... fegyveres lázadásra való írásbeli felfingerlés miatt folyó évi január 29-én a hadi törvények szerint hozott ítélet által – hat évi vasban töltendő várfogságra ítéltetett...

A börtönt nehezen viselte, állandóan attól félt, hogy külföldre viszik. Február 12-én írta Toldynak: *A vas folyamatosan nyomja, mondhatom senyveszti karomat és lábamat. Ettől, hogy menekszem meg? De tűrök, hiten fölül tűrök.*

Akció indult érte, elsősorban Toldy Ferenc, de Teleki József, az Akadémia elnöke is eljárta ügyében írásban is, személyesen is. S február 14-én enyhítettek ítéletén: a rabság helye Budavár maradt, de a bilincseket leszedték, s a munkát is megengedték neki. Közbenjárta Rimely Mihály főapát is. Az újabb enyhítésre azonban már nem került sor, a császári sereg április 21–23 között kivonult Budáról, a foglyokat otthagyták.

Május 21-én Görgey visszafoglalta Budát, két magyar kormánybiztos kiszabadította Czuczort, akire jellemző, hogy még a börtönőreit is védelmébe vette. Kiszabadulása után nem vállalt szerepet, vidékre utazott, s a világosi katasztrófa után, hogy a bujdosást elkerülje, s szerzetének bajt ne okozzon, visszatért Pestre. Barátai tanácsára önként jelentkezett Kempen altábornagynál, aki – ugyancsak egyházi befolyásra – megengedte, hogy Pesten maradjon a ferencesek kolostorában. Innen még ki is járt éjszakánként barátaihoz. Egy kém feljelentette, s Haynau 1850. január 16-án vasra verve szállíttatta át a Neugebäude V. számú pavilonjának börtönébe. Megindult újra a mentési akció, Toldy, majd utána akadémiai küldöttség ment Haynauhoz, hasztalan. Március 9-én átvitték a Transport-Hausba, s 28-án kezén bilinccsel útnak indították Kufsteinbe. Hiába fordultak barátai Mária Dorottya főhercegnőhöz, hiába ment Rimely apát a belügyminiszterhez, hiába járt közbe Viale Prela pápai nuncius. Csak annyit értek el, hogy Kufsteinben egészséges, rendes, külön szobát kapott, ahol dolgozhatott. Fordított, nyelvészkedett, csak verset nem írt. *Nem vagyok olyan, mint a madár, mely a kalitkában is tud énekelni* – üzent augusztus 14-én Toldynak.

Közben Toldy újra próbálkozott, s Teleki Józsefen keresztül megnyerték támogatónak a nádor feleségét. *Császári Fenség! Az Akadémia nemes és nagy lelkére bízza szerencsétlen s pótolhatatlan tagjának sorsát. Ő, a megtörődött bűnös, megérdemli, hogy Cs. Fenséged a trónnál érte közbenjárjon. A tudomány, igen Magyarország örökké háladatos lesz Fenséged iránt.*

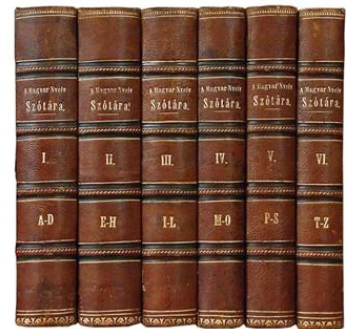
Bizonyára ez a közbenjárás segített. 1851. május 22-én reggel 8 órakor Nehiba ezredes, várparancsnok magához rendelte a költőt, s közölte vele, hogy a király szabadon engedte. 844 rabságban töltött nap után Czuczor hazahozta Kufsteinből a rabbilincset, s Toldy Ferencnének ajándékozta. Hiszen ők, Toldyék

tették érte a legtöbbet. Toldy a kiszabadulás örömére még rég rozsdás költői tollát is elővette, s így köszöntötte Czuczort:

*Ütött a menekvés régen várt órája,
Hull ajtódról a zár, a bilincs kezdről:
Foszoljék emléke is megtört szivedről.
Nagy szenvedő s repülj sovár karjaimba!
Vár a nemzet, a hon s minden jó barát,
De nem hőbben senki, mint e hív család.*

Az Új Magyar Múzeum 1851. májusi füzete elé a szerkesztő mellékelte egy harsonás angyalal díszített, rózsaszínű külön lapot, amelyben örvendezve adta olvasói tudtára: *Czuczor szabad.*

A következő évek tudományos munkával teltek. Fogarasi Jánossal szerkesztette az Akadémia hatkötetes kiadványát (A magyar nyelv szótára 1862-1874), amelyet „Czuczor-Fogarasi” néven máig emlegetnek. Százhetven-ezer szócikkével száz évig nem volt párja.

A kolerajárvány áldozata lett 1866-ban. Élete végéig a nemzeti érzés és gondolat pártfogója, szószólója maradt.